

součástí globální revoluce moderní doby. Právě díky věcnému obsahu kapitol o světové populaci a díky přesvědčivosti číselných dokladů se mu to daří. Sociolog zvláště ochotně uvěří tvrzení, že „k demografické revoluci dochází pouze tam, kde jsou pro ni vytvořeny ekonomické a sociální podmínky, ty nelze nahradit populační politikou“ (str. 548). Aniž by bagatelizoval obrovské problémy, které představuje prudký vzestup počtu lidí v některých částech světa, formuluje Pavlík logistickou křivku jako optimistický symbol předpokládaného demografického vývoje světa. Dospívá ke svým závěrům pozitivní argumentací, aniž by se pouštěl do demagogických proklamací a odsudků na adresu neomalthusianského pohledu. (Tím více je podle mého názoru škoda, jakým výběrem byly do textu zařazeny fotografie plakátů propagujících omezení růstu populace. Nejsou snad charakteristickou ilustrací úsilí o snížení přírůstků obyvatelstva, ale dokladem jeho extrémů. V každém případě volají fotografie po širším a objektivním komentáři.)

Pro demografa – specialistu zůstane možná poněkud stranou kapitola 12., zabývající se vývojem demografického myšlení a populačních teorií. Pro sociologa je však závažná. Významně totiž rozšiřuje jeho znalosti z historie společenského myšlení. Učebnice dějin sociologie nechávají aspekt populačních problémů stranou. Najdeme v nich nanejvýš pojednání o demografickém determinismu a několik odstavců o Malthusovi. Změny v přístupech k populačním otázkám přitom velmi charakteristickým způsobem korespondují s vývojem společenského vědomí vůbec.

V docela jiném smyslu zaujme sociologa 13. kapitola, pojednávající o populační politice a o populačním klimatu. Zde je spojení demografie a sociologie mimořádně pevné. Šetření populačního klimatu se vlastně realizují podle běžného modelu sociologického dotazovacího šetření, populační politika spadá do oblasti sociální politiky. Z. Pavlík ve 13. kapitole překvapivě nastoluje (v odvolání na své dřívější práce o populačním klimatu) otázku, která je v sociologické metodologii velmi frekventovaná: totiž otázku operacionalizace teoretického problému. S navrženými operacionalizacemi je možné souhlasit či diskutovat, v každém případě dokládají, že kvalitativní a sociologický aspekt poznávání v demografii není pro autora záležitostí povinného trendu ve vývoji vědy, kterému je třeba formálně vyhovět, ale že je součástí jeho vědeckého přístupu na úrovni konkrétního bádání.

Zmínila jsem se úvodem, že ke studiu „*Základů demografie*“ je třeba odvážného odhodlání. Navzdory objemu knihy a navzdory obtížnějším pasážím je čtenář postupně do četby vtahován, studuje ji dobrovolně a s chutí. To je pro učebnici téměř tak důležité, jako vysoká kvalita odborná.

Hana Librová

Kol. autorů pod vedením **V. J. Gulijeva: *Současná buržoazní politická věda.*** (Přeložil J. Sedláček.) Svoboda, Praha 1985, 306 stran.

Práce poměrně rozsáhlého kolektivu autorů zkoumá prudký rozvoj relativně nové disciplíny společenskovedního myšlení – politologie. K rozmachu buržoazní politologie dochází zejména po druhé světové válce. Kořeny disciplíny spočívají ve filozofických úvahách a zejména v právních systémech buržoazního myšlení, nový impuls k rozvoji přichází ze strany empiricky zaměřené pozitivistické sociologie.

První kapitola knihy je věnována formování buržoazní politické vědy na přelomu století. Mezi klasiky politologie figurují G. Mosca, V. Pareto, M. Weber, R. Michels a A. Bentley. Stručně jsou vloženy ty prvky jejich sociologických koncepcí, které se staly pro rozvoj politologie zvláště inspirující.

Těžisko výkladu je v rozborech vývoje „národních politologií“ v USA, Anglii, Francii, Itálii a NSR. V průběhu výkladu se stává zřejmým, proč politologie není totožná tématicky ani institucionálně se sociologií politiky. K formování samostatné politologie došlo v období nadvlády empirismu v sociologii. Proto politologie, která vděčí za svůj obecně teoretický charakter svým filozoficko-právním kořenům, přivkřela pohlížet na sociologii spíše jen jako na exaktní dodavatelku dat určených

pro vlastní politologickou analýzu. Tento zdroj přitom doplňovala poznatky z řady dalších příbuzných oborů (sociální psychologie, psychiatrie, teorie her, historie a zejména právní vědy).

V obdobích, kdy i v nemarxistické sociologii narůstá teoretická orientace, se ovšem obě disciplíny značně sblíží. Tím spíše, že v centru zájmu politologie stojí již tradičně natolik sociologicky významné problémy, jako jsou problém moci a její legitimizace, povaha státu, byrokracie, fungování veřejného mínění a možnosti jeho ovlivňování, činnost politických stran a nátlakových skupin, otázky elit apod.

Do rozvoje politologie zasáhla řada osobností, jejichž díla jsme zvyklí chápat spíše v kontextu sociologie. V politologii USA jde např. o Lasswella, Stouffera, Beerlsona, Lazarsfelda, Mertona, Lipseta. Dochází k rozsáhlému překrývání tzv. behavioristické politologie a sociologie politiky (zejména po druhé světové válce).

Lze vydělit několik zásadních nproblémových okruhů, na které se soustřeďuje zájem současné politologie. K nejalživějším patří krize legitimity politických institucí navozená pádem ideologie liberalismu. V této souvislosti je také nutno chápat polemiku mezi koncepcí „mocenské elity“ a koncepcí „vetujících skupin“ zahájenou ve druhé polovině 50. let sporem mezi C. W. Millsem a pluralistou R. Dahlem. Zajímavým produktem této diskuse jsou koncepce „demokratického elitismu“, „nov-elitismu“ aj., postavené na předpokladu, že elita je při realizaci demokratických ideálů účinnější než široká masa.

Dalším problémovým okruhem aktuálním od 60. let je srovnávací studium politického vývoje zemí třetího světa, inspirované zejména vzestupem protizápadních nálad v těchto zemích. V této souvislosti je rozvíjena typologie tradičních a moderních společností, koncepce modernizace a vůbec studium různých forem sociálního vývoje.

Z tzv. národních politologií si povšimneme blíže pouze politologie francouzské a západoněmecké. Rozhodující impuls pro vznik francouzské politologie přišel (podobně jako i v dalších západoevropských zemích) po druhé světové válce. Ve Francii bylo tímto impulsem kolokvium o politické vědě pořádané roku 1948 v Paříži. Významnou roli sehrál vliv politologie USA. Institucionálně je od této doby francouzská politologie etablována formou tzv. Institutů politických výzkumů, které byly kromě Paříže založeny v dalších šesti městech.

V příslušné kapitole je blíže dotčena koncepce moci Burdieaua a Duvergera a rovněž pojetí státu u Burdieaua. Správně je poukázáno na intenzivní rozvíjení empirického výzkumu politických stran a volebního chování ve Francii, které je vskutku charakteristickým rysem francouzské politologie i sociologie politiky. (V této souvislosti je stručně dotčena klasická práce Duvergera „*Politické strany*“ – devět vydání mezi lety 1951–1976). Zbytek kapitoly je věnován rozboru Duvergerovy práce „*Janus: Dvě tváře Západu*“. Západní demokracie je zde líčena jako produkt permanentního střetávání svobod lidu a faktické moci kapitálu.

Čteme-li ovšem recenzovanou knihu z hlediska sociologa, musíme za nedostatek pasáže věnované francouzské politologii považovat, že je zcela opomenuta řada badatelů, kteří sice institucionálně působí na pracovištích sociologických, avšak jejichž díla tematicky spadají plně do žánru politologie. Tak dochází k ignorování celé řady významných autorů; opomenuty jsou např. Tourainovy a Dubetovy analýzy odborového hnutí, Birnbaumova sociologie státu, Crozierova analýza byrokracie, úvahy o povaze moci a o vzniku státu P. Clastresa, sociologie politiky F. Chazela a další.

Politologie v NSR je do značné míry poznamenána tradičně německým filozoficko-dějinným kladením otázek. Proto zde k centrálním tématům dosud náleží např. klasická otázka vztahu občanské společnosti a státu. Sociologizace západoněmecké politologie je brzděna tím, že zde přetrvává orientace na právnícky založenou, etikonormativně chápanou vědu o státě (Staatslehre). Ze sociologických koncepcí je pozornost věnována Habermasovi, Dahrendorfovi a Schelskému. Kriticky je glossována zejména Habermasova koncepce emancipující komunikace podobně jako Dahrendorfova snaha skloubit v teorii konfliktu učení Maxe Webera s marxismem. Podobně jako při popisu ostatních „národních“ verzí politologie, i zde je v závěru podrobena kritice antisovětská koncepce zdůrazňující zásadní protiklad demokratické společnosti a společnosti totalitární.

Závěrem knihy autoři konstatují, že pro současnou politologii je charakteristický

ústup od plochého empirismu a omezeného nehodnotícího scientismu. Poukazují přitom na sociálně manipulující poslání politikologie v podmínkách buržoazních demokracií, na jejich otevřeně či skrytě apologetické vyznění. „Nejtypičtější postavou se v těchto podmínkách stává konzervativně myslící badatel, který se rozhodl zabývat se analýzou fungování určité části politické organizace společnosti s tím, aby nedospěl k závěru o účelnosti a zdůvodněnosti existence dané instituce z hlediska sociálně třídní spravedlnosti, ale k závěru o souhrnu okolností, které mají vliv na stabilitu nebo efektivnost.“

Jan Keller

Waltraud Hackenberg: *Die psychosociale Situation von Geschwistern behinderter Kinder*. (Psychosociální situace sourozenců postižených dětí.) G. Schindele Verlag, Heidelberg 1983, 267 stran.

Výzkumných prací zabývajících se rodinou postiženého (invalidního) dítěte, je u nás velmi málo; ale ještě méně je prací, sledujících životní situaci sourozenců těchto dětí. Považujeme proto za přínosné informovat odbornou veřejnost o zajímavé a podnětné studii W. Hackenbergové, která se značnou vědeckou seriózností sleduje řadu aspektů sociální a psychické situace zdravých dětí v rodinách s postiženým dítětem. Shrnuje výsledky šetření 101 zdravých sourozenců postižených dětí, které vyšetřila standardizovanými psychologickými testy, doplněnými o rozhovor s rodiči.

Základní výzkumnou otázkou studie je zjištění, zda se liší sourozenci postižených dětí od dětí, které postiženého sourozence nemají. Ve srovnání s touto kontrolní skupinou vykazovala testovaná skupina větší otevřenost a upřímnost v přiznání vlastních chyb a slabostí, což autorka považuje za dostatečný indikátor pro validitu i ostatních údajů. Sourozenci postižených dětí si také častěji než kontrolní skupina sami připisovali znaky emocionální labilitity (neuroticismu) a extrovertní vztahy ke svému okolí.

Při zkoumání motivačních dimenzí dětské osobnosti narazila autorka na nápadné odchylky od kontrolní dětské populace v sociálním chování, podmíněném mužskou a ženskou rolí. Sestry postižených dětí projevovaly zvýšenou pohotovost k sociálnímu altruismu (engagementu), bratři byli nápadní svým odklonem od tradičního maskulinního modelu mužské role a upřednostňováním sociálně jemnějších a humánnějších postojů. Upřednostňovaná forma reakce byla prokázána pomocí projektivního testu PFT, při jehož vyhodnocení přihlížela autorka i k osobnostním postojům.

Celkově se sourozenci postižených dětí vyznačovali zvýšenou tendencí ke kanalizaci agresivních pohnutek formou potlačení agresivní sebeobranu a tendencí agresivního potlačení viny ve prospěch smírného vyřešení konfliktu nebo jeho bagatelizace. Neagresivní postoje sourozenců vysvětluje autorka jejich celkově humánnějším postojem k sociálnímu okolí a jejich zvýšenou neurotickou přizpůsobivostí.

Při analýze rodinných vztahů sledovaných dětí pomocí FR testu byly nápadné výrazné kritické postoje vůči sobě samým a extrémní idealizace postiženého sourozence. Ten byl často zdravými sourozenci považován za miláčka rodiny a objekt zvýšené pozornosti rodičů. Z toho je možné usoudit, že většina dětí si upřednostňování postiženého dítěte uvědomuje, ale nereaguje na ně otevřeným nepřátelstvím, nýbrž identifikací s postojí a rolí rodičů. Snaží se vytvořit si k postiženému sourozenci pozitivní postoje, které by jim vynesly ocenění a uznání rodičů. Autorka však upozorňuje, že téměř úplná absence hostilních postojů zdravých dětí vůči postiženému sourozenci může být i problematická.

Také vztah sourozenců k rodičům je poněkud zvláštní. Děti jej často charakterizují jako tenzní, zejména vztah k matce. Kritický a znejistující vztah dětí k rodičům pozitivně koreloval s hodnocením dětí rodiči na marburgské škále. Především dívky dosahovaly v subtestu zaměřeném na emocionální labilitu vysokého skóre. Přes-